

SAĞLIKLI KENTLER VE KENTSEL SAĞLIK

A.Serap FIRAT*

Özet:

Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Bölge Bürosu 1986'da yerel düzeyde "Herkes İçin Sağlık" ilkesini gündeme getirmiş ve halk sağlığı alanında "Sağlıklı Kentler Projesi" hareketini başlatmıştır. Avrupa kentlerinde uygulanan projeler ve yaygınlaşan eğilimler sonucunda, Sağlıklı Kentler Hareketi Sağlıklı Kentler Ağı'na çevrilmiş ve bir çok kent/ belediye bu sürece dahil olma yolunda girişimlere başlamıştır. Ülkemizde de Sağlık Bakanlığı "Sağlıklı Kentler Projesi Ulusal Ağ Koordinatörlüğü"nü üstlenmiştir.

Bu noktalardan hareket eden Çankaya Belediyesi de Sağlıklı Kentler Projesini başlatmış ve ilk adım olarak örgütlenmeyi gerçekleştirmiştir. Öncelikle Belediye bünyesinde "Çankaya Sağlıklı Kentler Proje Ofisi" oluşturulmuş ve Çankaya'nın sağlık, çevre, kent kimliği, kentteki eşitsizlikler, eğitim kültür, kent planlama, kentin sosyo-ekonomik durumunu gösteren "Çankaya Kent Sağlık Profili ve Kent Sağlık Göstergeleri" hazırlanmıştır. Yine bu kapsamda, söz konusu kitapta elde edilen bilgi/ veriler ışığında "Çankaya Kent Sağlık Gelişim Planı (2002-2007)" hazırlanmış, planın uygulama ve geliştirilmesi sürecinde yerel yönetimlerde katılımcı bir model süreci başlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sağlıklı kentler, kent sağlık profili, sağlıklı çevre, katılım, sivil toplum örgütleri.

URBAN HEALTH AND LOCAL POLICIES IN HEALTH APPLICATIONS

Abstract:

European Regional Bureau of WHO, have brought the principle of "Health for Everybody" in 1986 at the local level and initiated "Healthy Cities Project" in branch of public health. As a result of Project applications and widespread intentions, the movement of healthy cities has reversed to the "Healthy Cities

* Dr., Çankaya Belediyesi Teftiş Kurulu Müdürü, scrap@serapfirat.com

Network” and many cities/municipalities have become to integrate into that Project. In our country, Ministry of health has been granted the title of “coordinator” for “National Network of Healty Cities”.

Çankaya Municipality made some organisations for the first step of the works of Healthy Cities Projects and published Çankaya City Health Profile and Healthy Cities Indicators and City Health Development Plan of 2002-2007. This development plan will get its final form with the contribution of the relative institutions (NGOs, chambers of profession, trade unions and experts).

Main Targets of this projects are creating the socialization of the individual in and urban democracy, in a healthy environment where the individuals may participate in all of the processes, where the cultural and natural inheritance is preserved, where the city dwellers may be benefited from all of the public and urban services without discrimination in an equal, free, peaceful and secure medium, where they may participate in all of the decision making procedures.

Keywords: Healty cities, city health profile, healthy environment, participate, NGOs.

GİRİŞ

Günümüzde sağlıklı bir çevrede yaşam hakkı, temel insan hakkı olarak kabul edilmektedir. Dünya nüfusunun giderek artan bir kısmının kentlerde yaşıyor olması gerçeği de “kentsel sağlık” konusunun hem yerel politikanın bir boyutu olması nedeniyle, hem de genel sağlık koşulları çerçevesinde önemini artırmaktadır. Oysa kentsel ortamda “sağlıklı yapı”yı kurgulamak ve korumak giderek güçleşmektedir.

Ekonomi tarihi incelendiğinde “kentleşme”nin, kapitalizmin gelişiminde önemli bir aşama olduğunu görürüz. Bunun sonucu olarak, “XIX.yy.ın ikinci yarısından sonra başat toplumsal düzen, sanayileşmiş kent toplumu olarak tarih sahnesine çıkmıştır. Bu dönüşüm, aynı zamanda insanoğlunun düşünce dünyasının da köklü ve kapsamlı bir biçimde değişimi anlamına gelmektedir.”(ŞAYLAN, 1998:1) Kentsel yaşam böylece hem fizik mekanda hem de düşünsel boyutta bir dönüşüme işaret etmektedir.

Çünkü mekan, bir fiziksel ortam olduğu kadar toplumsal boyutu da olan bir unsurdur. Bookchin’e göre insanın mekansal dönüşüm yaratma yetisi, organizasyonel bir bütünsellik taşıır. “İnsanlar ilk doğayı, doğal olarak bahşedilmiş kavramsal olarak düşünme, biyolojik olanın ötesinde aletler ve makineler yaratma ve bunu insan olmayan varlıkların davranış ve yeteneklerinden çok farklı olan yüksek bir kolektif örgütlenme ve amaçlılıkla yapma kapasiteleri sayesinde değiştirirler. Bu eşi görülmemiş insani hayatta kalma kapasiteleri doğal evrimin bir ürünü olmakla kalmaz, daha da yeni bir potansiyellik alanı –toplumsal çizgilerde evrilme ve ilk doğanın evrimini ve yaşam biçimlerini derinden etkileyen ikinci bir doğa üretme potansiyelini-açarlar.” (Bookchin, 1994: 42)

Bu potansiyelin yansıdığı en önemli alanlar kuşkusuz kentsel mekanlardır. Kentsel mekanlarda yaşanan dönüşümün sonucu olarak ortaya çıkan sorunlar, toplumsal birlik duygusunun gerilemesi ve bireyselliğin baskın duruma gelişi, kentsel ölçeğin büyümesi sonucu kentlinin kente yabancılaşması ve kamusal alanın söntüşi ile özel alanına çekilen kentlinin sorunlara duyarsızlaşması gibi sıralanabilir. Bütün bu sorunlar, çalışma konumuz bakımından doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili bulunduğundan ayrı başlıkla ele alınmaktadır.

Kentsel yaşamın diğer sorunları ise daha doğrudan sonuç doğurmaktadırlar. Kentin gelişmiş olup olmamasına göre sorunlar farklılaşmakta ama yoğunluğu azalmamaktadır. Sanayileşmiş dünyadaki zenginliğin giderek artmasına karşın kentler, genellikle kentsel yaşama özgü çevre sorunlarının yoğun biçimde yaşandığı bölgeler haline gelmiştir. Geri kalmış ülkelerde ise hem kentsel sorunlar daha eşitlikçi bir dağılım göstermekte hem de önlem mekanizmaları aynı paralellikte geliştirilememektedir.

"Bu sorunlar, araçlardan kaynaklanan hava kirliliğinden, yüksek blokları içeren araziler ya da genellikle küçük bir alanda birçok insanın yaşadığı daireler, ...işe gidebilmek için her gün çoğunlukla yetersiz durumdaki toplu taşıma sistemleriyle yapılan uzun yolculuklar, aşırı gürültü ve gittikçe artan işsizlikten, toplumsal adaletsizlikten ve kent merkezlerindeki kentsel gerilemeden kaynaklanan birçok toplumsal sorundan kötü yaşam koşullarına dek çeşitlilik göstermektedir. Kentlerde yaşayan insanların çoğu, yani sanayileşmiş dünya nüfusunun yaklaşık dörtte üçü ve dünya genelindeki insanların yarısı, artık her gün bu tür sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır." (Pointing, 2000: 276)

D) KENTSEL YAŞAM VE SORUNLARI

Kentsel mekanda yaratılan düzenlemeler, insan toplumu için her zaman çok önemli olmuştur. "Kentli" olmak daima bir bilinç ve sorumluluk perspektifi içermiştir. Kapitalizmin krizinin kaçınılmaz olarak kentsel mekana taşınması, kentli birey ve onun kamudaki varlığı üzerinde de etkide bulunmaktadır. Bugün "kent" ve "kentli" tipolojilerinde yaşanan değişimi irdeleyen Horkheimer, günümüz uygarlığının birçok sorununun, geleneksel kent yapısının çöküşünde ve bireyselliğin artışıyla bulunmaktadır.

"Bireyin talihi, hep kentsel toplumun gelişmesine bağlı olmuştur. Kent sakinleri, bireylerdir. Kent yaşamını eleştiren Rousseau ve Tolstoy gibi büyük bireycilerin kökleri kentsel geleneklerde yatar. Ormanlara kaçmayı öneren Thoreau, bir köylü değil, Yunan polisi üzerine çalışan bir öğrencidir. Bu insanlarda uygarlığa duyulan bireyci tepkiyi besleyen şey, yine o uygarlığın meyveleridir. Bireyselliğin kendi ekonomik ve toplumsal varoluş koşullarıyla olan çatışması... bireyselliğin bugünkü bunalımının belirtisidir; bu bunalım da, Batı tarihinde 25 yüzyıl boyunca geçerli olan, geleneksel kent kavramının çöküşünü yansıtmaktadır." (Horkheimer, 1986: 167-168)

Bu çöküş, bireyselliğin yükselişine paralel olarak, sosyal ortaklık duygusunu da kemirmekte ve Sennet'in deyimıyla "kamusal alanın söntüşi"nü apaçık bir biçimde sergilemektedir. "Büyük kozmopoliten şehrin kamusal kültürü, benliğin yittiği yerdir. Bütün şehirler, biraraya toplanmış çok sayıda insanın yaşadığı, merkezi bir pazarı ya da pazarları olan, işbölümünün ileri bir düzeye taşındığı yerlerdir... Şehirdeki sosyal ilişkilerin karmaşıklığı karakterlerin maddi koşullardan okunmasını güçleştirir. Aynı şekilde, kozmopolit merkezin ekonomik doğası, şimdi "artık sermaye" diye nitelediğimiz fazlayı biriktirir. Orası, zenginlerin boş zaman etkinlikleriyle servetlerinin tadını çıkardığı, yoksulların da onları taklit ettiği yerdir." (Sennet, 1996: 152-154) Yani bir anlamda "yurttaşlık" vurgusunu da içeren "kentdaşlık" bugünün kentlileri için aynı duygusal ve düşünsel bütünlüğü ifade etmemektedir.

Kentleşmenin beraberinde getirdikleri artık kuşku ve endişe yaratmaktadır. Lukacs bu duyguyu şöyle dile getiriyor: "100 ya da 150 yıl önce atalarımız er ya da geç, demiryolunun veya telgrafın, ya da yeni karayolunun yaşadıkları yerin yakınından geçeceğini ummuşlardı. Zamanımızda yeni bir karayolunun veya yeni bir boru hattının, ya da yeni bir apartman bloku ve alışveriş merkezinin yakınıımızdan geçecek ya da yapılacak olması kalplerimizi korku ve tiksintiyle dolduruyor." (Lukacs, 1994: 136-137)

"Kent" kavramının taşıdığı olumlu dönüştürücü kapasite yetmemekte ve sonuçta Bookchin'in deyimıyla bir "kentsiz kentleşme" yaşanmaktadır. Üstelik ortaya çıkan yapı, yalnızca fiziksel ortamdaki bozulma olmayıp, insanların düşünsel, duygusal ve hatta siyasal varlığını da aşındırmaktadır. "Kentleşme yalnızca kırsal kesimi değil, kenti de silip süpürmektedir. Yalnızca kasaba ve köy yaşamının tarımsal ilişkilerle beslenen değer, kültür ve kurumlarını değil, kent yaşamının yurttaşlık ilişkileri ile beslenen değer kültür ve kurumlarını da yutmaktadır. İsimsizlik, homojenlik ve kurumsal devasalık gibi boğucu özelliklere sahip kentleşme, insanlar arasındaki yakınlığı, benzersiz nitelikteki mahalleleri ve insani ölçekli bir politikayı içinde barındıran kentsel alanı yuttuğu gibi, doğaya yakınlığı, kutsal bir yardımlaşma anlayışını ve sıkı aile ilişkilerini barındıran kırsal alanı da ortadan kaldırmaktadır." (Bookchin, 1999: 33)

A) Kentsel Yaşamın Getirdiği Fiziksel Sorunlar

Kentsel yaşamın getirdiği fiziksel sorunları betimlemek bir yönüyle oldukça kolaydır, çünkü yukarıda Pointing'in vurgularında değinilen sorunlar, tüm kentsel ortamlarda kendilerini çabucak açığa vururlar. Ancak kentlerin bir "tasarım" oldukları saptamasına tekrar dönüldüğünde, bu sorunları "kaçınılmaz" olarak sunmak doğru görünmemektedir.

Kent, mekan örgütlenmesindeki en büyük ve önemli araç olma konumunu kendi "kimliği" ile de korumakta ve vurgulamaktadır. "Kenti kent yapan... yapılar, yapı

grupları ve bunları birbirine bağlayan ulaşım, altyapı, sosyal donanım sistemleri ve bunları ayırıştıran, işleten kuruluşların bütünüdür. Bütün bu alanlarda insanların ve toplumların öncelik ve önemlilik açısından tercihleri kentlere farklı özellikler kazandırır. Tarih bu açıdan sonsuz zengin örnekle doludur. Bu tercihlerin kökenini, insanın kendisi ve çevresi hakkındaki yargı ve tasarımları oluşturur.” (Cansever, 1997: 125)

Üstelik tarih, sadece “yapılı” alan bakımından değil, insani şekillendirmeye uğramamış yerlerde de belirginleşebilir. Mevcut ayırım da başlıbaşına “tarihsel” nedenlerin ürünüdür. “Bugün “doğa” dediğimiz, yani kentlerin, yapıların, yolların, kanalların vd dışında kalan alan bile, coğrafya kadar tarihin de ürünüdür” (Duverger, 1995: 81) “Kentin fiziksel morfolojisi sosyal morfolojisinin bir yansımasıdır.” (Huot vd., 2000: 14) İşte be nedenle bir yandan “tarihsel”, “doğal” ve “kültürel” olanın korunması, öte yandan geleceği de merkezine alabilen bir bütüncül planlama yaklaşımının kurulabilmesi ayrı ve üstün bir öneme sahiptir.

Bu yargı ve tasarımların fizik mekana yansımasıdır mimari. Bu nedenle içinde yaşadığımız kenti kendi kimlik ve tasarımlarımıza göre şekillendirmek bugüne ve geleceğe ilişkin “sağlıklı kent” tasarımıyla ilintilidir.

Günümüz dünya nüfusu giderek artan oranlarda “kentlerde” yaşamaktadır. Kentler tarihsel süreçte, siyasal, ekonomik ve sosyal birimler bakımından büyük önem taşımış ve hem temsiliyet hem de doğrudan üretim mekanizmaları olarak mekansal pratiklerde belirleyici olmuşlardır.

“Lefebvre’in The Production of Space (Mekanın Üretimi) eserine göre mekan üretilir ve yeniden üretilir. Bu yapıyı oluşturan “mekansal pratikler” vardır. Bunlar bireysel rutinlerden sistematik mütaka ve bölge yaratımına dek uzanırlar. Bu tür mekansal pratikler zaman içinde, inşa edilmiş çevre ve peyzaj halinde somutlaştırılır... İkincisi, mekan temsiliyetleri, bilgi biçimleri ve planlama teknikleri ve devlet aracılığı ile mekanı örgütleyen ve temsil eden pratikler vardır. Üçüncüsü, temsiliyetin mekanları ya da mekanın kolektif deneyimleri vardır. Bunlar, mekan çevresinde simgesel farklılaşmaları ve kolektif fantezileri, hakim pratikler karşısında direnişleri ve ortaya çıkan bireysel ve kolektif ihlal biçimlerini kapsamaktadır.” (Ury, 1999: 43)

Bu pratiklerin en net şekilde somutlandığı alanlar, “kentsel mekan”lardır. Bu nedenle “kentler”, ekonomik işlevleri nedeniyle öne çıkmaktadırlar. Kent olgusunu bu çerçeveden irdeleyen iki önemli düşünür, yapısalcı Marksist Manuel Castells ve kenti sermaye mantığı yaklaşımından kuramsallaştıran David Harvey, kentin ekonomik rolünü iki kutup açısından değerlendirmektedir. Castells’in kent sorununa olan ilgisinin odağında emek gücünün yeniden üretimi varken, Harvey için temel ilgi alanı kapitalist birikim süreçlerinde kentsel yapıyı çevrenin rolüdür.

“Althusserci bir çerçeveden hareket eden Castells’e göre, ...kent mekanının planlı yapısı siyasal kontrolün bir aracıyken, anıtsal yapılar, meydanlar ve anıtlar

ideolojik yapının taşıyıcılığını yapmaktadır. Ancak kapitalist toplumlarda kent mekanının özgünlüğü ekonomik kerteadaki işlevlerinde yatmaktadır. Üretim ve dolaşım kent üstü ölçeklerde örgütlenirken, (kolektif) tüketim kentsel alana özgünlük sağlamaktadır... Castells'e göre, tekelci kapitalizmin baskın hale geldiği 20.yy.'ın ikinci yarısında, emeğin yeniden üretiminin maliyeti giderek artan biçimde devlete kaymış, sermaye için karlı olmayan, ancak emeğin yeniden üretimi için olmazsa olmaz nitelikteki sağlık, eğitim, konut, ulaşım gibi alanlar devletin sorumluluğuna girmiştir." (Şengül, 2001: 17)

Oysa bu gelişim seyri bir yüzyıldan daha kısa bir sürede değişim göstermiş ve günümüzde, başta "sağlık" olmak üzere, tüm bu alanlar, hem sermaye için "değerlendirilebilir alanlar" durumuna gelmiş, hem de "görev" nosyonu, "devletten yerel yönetimlere" doğru bir kayma göstermiştir. Nitekim kamu yönetimi alanının en radikal düzenlemelerinden biri olarak değerlendirilen "Kamu Temel Kanunu Tasarısı" taslakları da bu gelişimi teyit eder hükümleri içermektedir.

Bütün bu vurguların amacı şudur, madem ki "kent" bir insan tasarımıdır, o halde bu tasarımı daha sağlıklı kılma yolunda çaba gösterilmesi gereği hem fiziksel hem de toplumsal sonuçları bakımından ertelenemez bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Üstelik bu iki unsurun birbirini beslediği dikkate alındığında çözüm çalışmalarının da aynı iki ayağa oturtulması kaçınılmaz görünmektedir.

II) DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ SAĞLIKLI KENTLER PROJESİ

Bütün bu gelişmeler, dünya üzerinde bir organizasyonun konuya eğilmesi sonucunu doğurmuş ve kentlerde yaşanan sorunların ortaklığı ve büyüklüğü, çözüm çabalarını da ülkelerarası bir düzleme çekerek ortaklaştırmıştır.

Birleşmiş Milletler 1978 yılında "2000 Yılında Herkese Sağlık" olgusunu global bir amaç olarak tüm dünyaya ilan etmiştir. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ülkeler Alma Ata Deklarasyonu'na imza atarak, bu amacı gerçekleştirmek için yapılan önerileri kabul ettiklerini bildirmişlerdir. Sağlıkta var olan eşitsizliklerin giderilmesi, sağlıklı yaşamın geliştirilmesi, toplumsal katılım, sektörler arası işbirliği gibi ilkelere dayanan yaklaşım, 1986 yılında Dünya Sağlık Örgütü'nün Avrupa Ofisi tarafından başlatılan ve daha sonra tüm dünyaya yayılan "Sağlıklı Şehirler Projesi'nin temelini oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletlerce 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen "Çevre ve Gelişme" konulu konferansta; Ekonomi ve nüfus artışı ile ilgili ortaya çıkan çevresel ve sosyal problemlerin geldiği nokta vurgulanarak, ya ekosistemi yok etmeye yönelik gelişme politikalarını sürdürerek ülkelerin kendi içlerinde ve ülkeler arasındaki ekonomik uçurumların derinleşmesine taraf olmak, ya da bu yapıyı değiştirmenin tercih edilmesi noktasında, ekonomik gelişmelerin insan ve çevre sağlığını ön planda tutan

anlayışın sadece şimdiki zaman için değil gelecek için de gerektiği ilkesi vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda "Gündem 21" ve "Herkes için Sağlık" kavramları ortaya konmuştur. Buna göre; sağlık, bir bireyin veya grubun, beklentilerini, güvenlik ihtiyacını gerçekleştirmesi, çevresini değiştirmesi ve bunun üstesinden gelebilme kabiliyetinin derecesidir. Sağlık, yaşamak için bir araç değil, sosyal-ekonomik-çevresel şehir kaynaklarının etkin kullanımını ve sürdürülebilir kalkınmayı da etkileyen bir olgudur. Uygulayıcı olarak yerel yönetimler tanımlanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü, Avrupa Bölge Bürosu 1986'da yerel düzeyde "Herkes İçin Sağlık" ilkesini gündeme getirmiş ve halk sağlığı alanında "Sağlıklı Kentler Projesi" hareketini başlatmıştır. Avrupa kentlerinde uygulanan projeler ve yaygınlaşan eğilimler sonucunda, Sağlıklı Kentler Hareketi Sağlıklı Kentler Ağı'na çevrilmiş ve bir çok kent/ belediye bu sürece dahil olma yolunda girişimlere başlamıştır.

Ülkemizde de bu temel felsefenin hayata geçirilmesi noktasında önemli adımlar atılmış ve Sağlık Bakanlığı "Sağlıklı Kentler Projesi Ulusal Ağ Koordinatörlüğü" nü üstlenmiştir. Süreci içerisinde, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bartın Belediyesi, Yalova Belediyesi, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi ve Ankara Çankaya Belediyesi'nin de 9 Aralık 2002 yılında üyeliğe kabul edilmesiyle birlikte Türkiye genelinde Sağlıklı Kentler Ağına üye olan kent/belediye sayısı beşe ulaşmıştır.

A) Sağlıklı Kent Nosyonu

DSÖ, kenti, yaşayan, nefes alan, büyüyen ve değişen kompleks bir organizma olarak algılamaktadır. Sağlıklı kenti, sürekli olarak fiziksel ve toplumsal çevreyi geliştiren, insanların yaşamsal fonksiyonlarını yerine getirmede ve en üst düzeyde birbirlerini desteklemelerini sağlayan, toplum kaynaklarını geliştiren kent olarak tanımlamaktadır. Yani belli bir sağlık statusüne ulaşmaktan öte, sağlık bilincini ve sağlığı geliştirmeye çalışan bir kent olarak gördüğü gibi düzenli ve sağlıklı planlama yapma amacını taşımaktadır.

Farklı bir anlatımla, Sağlıklı Kentler Projesi'nde temelde, sektörler arası işbirliği, toplum katılımı, sağlık bilincinin geliştirilmesi, yaratıcılık, sağlıklı kamu politikası ve stratejik planlama önem kazanmaktadır.

Projenin ana hedefleri, sağlıklı bir çevrede bireylerin, tüm süreçlere etkin katılabildiği, kültürel ve doğal mirasın korunduğu, kentte yaşayanların eşitlik, özgürlük barış ve güven ortamı içerisinde bütün kamusal ve kentsel hizmetlerden ayrımsız yararlandığı, bütün karar süreçlerine doğrudan katıldığı bir kent demokrasisi içerisinde bireyin toplumsallaşmasını sağlamaktır.

Buna ek olarak kentte yaşayan toplumun değişik kesimleri arasında kent sağlığı bilincinin yaratılması, sağlıklı bir kent yaratma sürecinde tarafların katılımını ve ortaklığını, çalışmaların sürekliliğini sağlayacak organizasyonlar oluşturulması, bu

anlayıştan hareketle, oluşturulan organizasyonların dayanışma içerisinde harekete geçirilmesi planlanmaktadır. Sivil toplum kuruluşları aracılığıyla bireylerin ve toplumsal kesimlerin yönetime aktif katılımını amaçlayan katılımcı yönetim anlayışı esas olarak demokratik işleyişin kapasitesini arttırmayı hedefleyen girişimler olarak görünmektedir.

“Yönetim anlayışının bazı vazgeçilmez temel ilkelere oturtulması gerekmektedir. Bu prensiplerden bir tanesi, açıklık, saydamlık ve katılım olarak nitelenen, planlama ve karar alma süreçlerinin bunların sonuçlarından etkilenecek insanlara açık olması ilkesidir. Açıklık ve katılım, kararlardan etkilenecek kişilere yönetimin elindeki belge ve bilgiye ulaşabilme hakkının yanında, karar alma süreçlerinde, görüşlerini belirtme, soru sorma, verileri tarama, yönetimi etkileyebilme gibi olanakların sağlanması anlamına gelmektedir. Kısacası birey planlama ve karar alma süreçlerinde bizzat yer almaktadır.” (TOKİ, 1993: 5-8)

Yukarıda ifade edildiği üzere, “katılım” bir yönetim fonksiyonu olmasının yanında günümüzde giderek öne çıkan “bilgi edinme hakkı”nı da somutlayan ve garanti altına alan bir uygulamadır. Fukuyama katılımcı bir yönetimin “güven” unsuruna dayanmasının bir örgüt için olduğu kadar toplum için de önemli olduğu kanısındadır. Bunu da bir “sermaye” olarak görmektedir.

“Sosyal sermaye, bir toplumda veya onun bazı bölümlerinde güven duygusunun hakim olmasından ileri gelen bir yetidir... Kişisel çıkar ve sözleşme toplumsal kurumların önemli bir kaynağı olsa da, en etkin organizasyonlar ortak etik değerlere sahip topluluklar üzerinde yükselir. Söz konusu topluluklar kendi ilişkilerinin kapsamlı yasal düzenlemeler ve sözleşmelerle çevrelenmesine ihtiyaç duymazlar. Çünkü daha önceden yerleşmiş ahlaki uzlaşma, o grubun üyelerine birbirlerine karşılıklı olarak güvenmeleri için bir zemin sağlar... Bunun tersine, birbirlerine güvenmeyen insanlar, en nihayetinde kendilerini yalnızca müzakereye, anlaşmaya ve dava etmeye iten bir formel kurallar ve düzenlemeler sistemi altında birbirleriyle işbirliği yapabildikleri bir toplumda bulacaklardır. ...Toplumdaki güvenin yerini alan bu yasal aygıt, ekonomistlerin “işlem maliyeti” diye adlandırdıkları unsuru kapsar. Diğer bir deyişle, toplumdaki yaygın güvensizlik, bütün ekonomik aktivitelere bir tür vergi olarak eklenir.” (Fukuyama, 1998: 37-39)

Fukuyama, modeline ilişkin gözlemlerini Japon modeline dayandırmaktadır. Nitekim Sony'nin kurucusu Akio Morita'nın yorumu da bu merkezdedir. “Japon iş ahlaki farklıdır. Morita, batı ve Japon şirketlerini taş ve tuğlayla çalışan ayrı ustalar olarak kıyaslar. Batı mükemmeliyet ölçülerindeki tuğlalardan duvar örer. Japonya’da ise taşlar farklıdır ama biraraya getirildiklerinde güçlü ve sağlam duvarlar oluştururlar.” (Marshall, 1996: 52)

İşte bir örgüt yönetimi düzleminde tasarlanan bu uyumun, devlet yönetiminde sağlanabilmesinin alt yapısı da katılımcı yaklaşımla oluşturulabilir. Bu düzenlemelerin “yerel” politikalar bakımından önemi ise toplumun “uzlaşmacı, aktif ve demokratik”

tavır geliştirebilme yetilerinin öne çıkmasıdır. Nitekim bu kavram, yalnızca yerel ve ulusal kuruluşlarla diyalogla sınırlı olmayıp, uluslararası organizasyonlarla ilişki bakımından da öne çıkmaktadır. Çağdaş yönetimin gereği olarak giderek yaygınlaşan bu ilişki türü yönetimlerde reforma ilişkin yeni tasarlarda da tanımlanmakta ve önü açılmaktadır.

Uzmanların ve farklı sosyo ekonomik grupların da katılımıyla sağlıklı bir analizle sorunların çözümüne yönelik tasarım kriterleri oluşturmak ülkemizde görece yeni bir olgudur. Bu problemin çözümü acil görünmeyebilir ama bu anlayışın çevre kalitesini yükselteceği açıktır. Mekan-kullanım-kullanıcı ilişkisinin geliştirilmesi projenin başlangıç ve sonrasında sahiplenilmesi, desteklenmesini sağlamak bakımından çok önemlidir.

Herkes tarafından kabul edildiği gibi insan sağlığı üzerinde sağlık sektörü dışındaki sektörlerin etkinliklerinin de (konut, trafik, su, atıklar, eğitim, spor v.b) olumlu veya olumsuz yönde önemli etkileri vardır. Sağlıklı Kamu Politikası, diğer sektörlerde alınan kararların sağlık üzerindeki etkisinin sorgulanmasıdır. Bu ise Belediye içinde karar veren ve politika üreten tüm birim temsilcilerinin ve toplumu temsil eden kişilerin yer aldığı örgütlenmelerle gerçekleşmektedir.

Sağlıklı kente, insanların yaşamı için en verimli şekilde ve birbirlerini destekleyebilecekleri bir ortam sağlamak amacıyla kaynakların doğru kullanan, yaşayan ve çalışan insanların fiziki, psikolojik ve çevresel yaşam düzeylerini geliştirmeyi amaçlayan uzun erimli bir metotla ulaşılabilir.

B) Sağlıklı Kentler Projesinde Örgütlenme ve Politikalar

Dünya Sağlık Örgütü'nün Sağlıklı Kentler Ağına üyelik için özellikle dört öge zorunlu kılınmıştır. Bunlar;

I- Belediye Başkanı (veya yetkili ve sorumlu politikacı) tarafından, şehir için, Sağlıklı Kent Projesine politik taahhüdü sağlayan bir taahhüt belgesinin imzalanması,

II- Yerel Sağlık gereksinimlerinin ve ilgili diğer konuların değerlendirmeleri esnasında sağlık planının yapılması,

III- Proje yapısını ve karar verme işlemini gösteren bir organizasyonunun oluşturulması. Proje için yeterli idari ve teknik destek sağlayabilecek, tam gün çalışabilecek bir koordinatör (veya eşdeğer) görevlendirilmesi. Ayrıca yönetici seviyesinde karar vericileri içeren sektör içi yürütme ve yönlendirme grubunun oluşturulmasıdır.

Bu oluşum;

- 1) Kentteki önemli sağlık problemleri nedir?
- 2) Ekonomik ve sosyal koşullar sağlığı nasıl etkiler?

- 3) Proje başarısı için kimlerin desteği şarttır?
- 4) Kent politikası nasıl işler?
- 5) Kent yöntemi nasıl işler?
- 6) Sağlık hizmetleri sisteminin sorunları nelerdir?
- 7) Vatandaşların kent yaşamındaki rolü nedir?
- 8) Proje geliştirmek için gerekli bilgiler nereden bulunabilir?
- 9) Ulusal ya da bölgesel programlar ve politikalar projeyi nasıl etkiler?
- 10) İş endüstri ve işçi kurumları (sendikalar) projeyi destekler mi?

IV- Bu sorulara verilen yanıtlar ışığında çalışmalar yapılmasının sağlanması ve başarılı olabilmesi için de projenin ayrı bir ofisi kurulur.

Proje Ofisi, görevlendirme-yürütme komitesinin çalışmalarını kararlarını uygulamalara dönüştürecek girişimi, sürekliliği ve takibini sağlar.

Ofis, projenin işlevini geliştirici iletişim, bilgi, öneri ve destek sağlayan girişimlerde bulunur. Proje ortakları ile işbirliği içinde çalışan yönlendirme-yürütme komitesi adına gerekli işlemleri yerine getirir. Ofis, proje ağının değişik bölümleri arasındaki bağıdır. Kentin çeşitli kesimleri ile temaslar kurarak projenin etkisini artırır.

Proje Ofisinin fonksiyonlarını;

- * Yerel sağlık konuları hakkında bilgi kaynakları geliştirmek ve halk sağlığına yeni yaklaşımlar için fırsat yaratmak,
- * Yönlendirme -Yürütmeye profesyonel ve idari destek sağlamak,
- * Projenin ilkelerini, stratejilerini ve çalışmalarını tanıtmak,
- * Sektörler arası hareketi oluşturmak için potansiyel proje ortakları ile görüşmek,
- * Sağlığı geliştirmede daha aktif olmak isteyen toplum gruplarının katılımını desteklemek ve kolaylaştırmak,
- * Kentin stratejik sağlık planlamasının iyileştirilmesi için çalışmak ve politika ve programlarının sağlığa etkisini değerlendirmek,
- * Dünya Sağlık Örgütü veya üyesi oldukları ulusal ağlar için gereğinde bilgi toplamak olarak sıralayabiliriz.

Ofisin konumu ise, Belediye içinde uygun yeri, ekipmanı, araç-gereci olan, kolay ulaşılabilir olmasının yanı sıra toplumun kolay görebileceği bir konumda olması, toplantı salonu, çalışma odaları olan bir mekan olarak tanımlanmaktadır.

III) ANKARA ÇANKAYA BELEDİYESİ SAĞLIKLI KENTLER PROJESİ

Çankaya Belediyesi Sağlıklı Kentler Projelerinin ilk adımı olarak örgütlenmeyi gerçekleştirmiştir.

A) Projenin Gerçekleştirilmesi İçin Örgütlenme

1) Örgütlenme grubu

Altyapı örgütlenmesi, Sağlıklı Kent Konseyinde yer alacak olan çeşitli kuruluş ve gönüllü kesimler ile bunların iş tarifleri Örgütlenme Grubu tarafından tanımlanmakta ve düzenlenmektedir. Örgütlenme Grubu; Çankaya Kaymakamlığı, Çankaya Belediyesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Türk Mimar ve Mühendis Odaları Birliği (TMMOB), Türk Tabipler Birliği (TTB), Türk Eczacılar Birliği (TEB), Diş Hekimleri Birliği (DHB), Ankara Şehir Konseyi Girişimi, Ankara Sanayi Odası, Ankara Ticaret Odası, Tüketiciyi Koruma Derneği (TÜKODER), çeşitli Dernekler ve Sendikaların temsilcilerinden oluşmaktadır. Örgütlenme alt yapısı ve yapılacak işler tarif edildikten sonra Sağlıklı Kent Konseyi çalışmaya başlayacaktır.

2) Sağlıklı kent konseyi

Sağlıklı Kent Konseyi, Çankaya Belediyesi Meclisi, Sivil Örgütler, Vakıflar, Dernekler ve Meslek Odaları ve Üniversite temsilcilerinden oluşur. Kent Meclisi Girişimi, Ankara'daki sendikalar, vakıflar, kooperatifler, meslek odaları, üniversite temsilcileri ve gönüllü kişilerden oluşur. Kentli haklarının savunması, kullanımı ve genişletilmesini amaçlar.

Sağlıklı Kent Konseyi;

- Temel ilkeleri ve yöntemleri belirler.
- DSÖ) ve Çankaya Belediyesi'nin öncelikli amaçları doğrultusunda karar verir.
- Kent Sağlığı Master Planı'nı ve Kent Sağlığı Geliştirme Planı'nı hazırlamak için hedef grupları belirler.
- Projenin sürdürülmesi için öneriler getirir.
- Proje uygulama gruplarının temsilcileri ile koordinasyonu destekler
- Sağlıklı Şehir Projesi Politikasına uygun uygulanabilir öneri ve projeleri kabul eder.
- Kamu sağlığı ile ilgili projelerin uygulanmasında söz konusu kurum ve kuruluşların temsilcileri ile işbirliğini mümkün kılar ve destekler.
- Mali kaynakların kullanımı ve artırımı hakkında öneriler getirir.
- Projenin tamamlanması için yetkilidir.

Çankaya Belediye Başkanı, Sağlıkli Kent Konseyi'nin Başkanı'dır. Sağlıkli Kent Ofisi'nin bir üyesi, Sağlıkli Kent Konseyinin Sekreteri olur. Konsey üyeleri projede gönüllü olarak yer alırlar.

3) Sağlıkli kent yönetim kurulu

Çankaya Belediyesi Belediye Başkan Vekili, Sağlıkli Kent Yönetim Kurulu'nun Başkanıdır. Belediyenin ilgili müdürlükleri, bu müdürlüklerin müdür ve müdür yardımcıları, kurulun doğal üyeleridir. Kamu ve özel sektörden ve sivil toplum örgütlerinden ilgili kişiler, yönetim kurulu toplantılarına çağrılabilirler. Sağlıkli Kent Yönetim Kurulu, gerektiği zaman toplanır.

4) Sağlıkli kent ofisi

- Sağlıkli Kent Ofisi üyeleri, Sağlıkli Kentler Koordinatörü, Proje Müdürü, Bilgisayar Uzmanı, Çevirmen ve Uzmanlardan
- Sağlıkli Kent Ofisi'nin proje organizasyonundaki grupları ve müdürlükleri projelerinde koordine etmesinin yanısıra, gönüllü kuruluşları ve kent Yönetim birimlerini de koordine eder. Yönetim kurulu tarafından onaylanan projeleri ele alır ve tamamlanmasına çalışır.
- Öneri ve yorumları değerlendirir.
- Projeleri inceler ve Sağlıkli Kent Yönetim Kurulu'na rapor verir.
- Sağlıkli Kent Ofisi, Yönetim Kurulu'na yılda iki defa, DSÖ'ne de istenildiği zaman rapor verir.
- Sağlıkli Kent Konseyi'nin ve Sağlıkli Kent Yönetim Kurulu'nun toplantılarının gündemini hazırlar, organizasyonunu yapar.

B) Uygulama Projeleri

- Uygulama projeleri, eğitim, sağlık, çevre, spor alanlarına yöneliktir. 10 projenin uygulanmasına başlanmıştır.
- Sağlıkli Kent Ofisi projeleri Yönetim Kurulu'na iletir.
- Proje planı iletince, Sağlıkli Kent Ofisi, proje ortaklarını biraraya getirir ve proje koordinatörü ile koordinasyon içinde, düzenlemeleri yapar.
- Projedeki tarafların, proje süresince, her sorumluluğu paylaşmaları ve Sağlıkli Kent Ofisi ile koordinasyon halinde olmaları beklenir.

1) Tamamlanan projeler

Çankaya Belediyesi; sağlık, çevre, kent kimliği, kentteki eşitsizlikler, eğitim, kültür, kent planlama, kentin sosyo-ekonomik durumunu değerlendirmek ve bu

verilerin ışığında “Çankaya Kent Sağlık Gelişim Planı”nı hazırlamak üzere yoğun bir çabanın içerisinde girmiştir. Çankaya Belediyesi bünyesinde kurulan Dış ilişkiler Müdürlüğüne bağlı olarak “Çankaya Sağlıklı Kentler Proje Ofisi” oluşturulmuş ve teknik uzmanların istihdamı ile bu büronun çalışmaları sonucunda Çankaya’nın verili durumunu gösteren “Çankaya Kent Sağlık Profili ve Kent Sağlık Göstergeleri” kitabı hazırlanmıştır. Yine bu kapsamda, söz konusu kitapta elde edilen bilgi/ veriler ışığında “Çankaya Kent Sağlık Gelişim Planı (2002-2007)” hazırlanmış, planın uygulama ve geliştirilmesi sürecinde yerel yönetimlerde katılımcı bir model süreci başlatılmıştır.

Çankaya’nın sağlıklı bir kent olma sürecinde; belirlenen hedefler, planlama süreleri ve uygulama süreçlerine ilişkin öncelikli tespit edilen konularda oluşturulan “Çankaya Kent Sağlık Gelişim Planı ”, “Çankaya Kent Sağlık Profili ve Kent Sağlık Göstergeleri” ile birlikte görüş ve önerileri oluşturulmuştur.

Söz konusu 5 yıllık gelişim planının geliştirilmesi ve uygulanması aşamaları, 9 Ekim 2003 tarihinde, tüm ilgili kurum, kuruluş, dernekler, sivil toplum örgütleri, meslek odaları, sivil inisiyatiflerin ve kente dair sözü olan tüm kesimlerin katılımıyla oluşturulan Çankaya Kent Konseyi toplantısında karara bağlanmıştır.

Bu toplantıların sonuçları 18-24 ekim 2003 tarihinde İrlanda Bölgesi Belfast (Büyük Britanya)’da yapılan DSÖ toplantısına dayanak oluşturmuş ve görevli komisyon üyeleri bu toplantılardaki ilgili oturumlara katılmışlardır.

Namibya’dan Kazakistan’a, Rusya’dan Güney Afrika’ya 700 civarında delegeyi ağırlayan Belfast, ülkelerin olduğu kadar yerel birimlerin de kaynaşmasının çok renkli ortamını sunmuştur. Dünyanın dört bir yanından gelen delegeler, Ankara ve Çankaya’yı tanımış, projeler paylaşılmış, bağlantılar yapılmış ve iletişimin sürmesi kararlaştırılmıştır. Paralel oturumlarda sunulan tebliğler, bilimsel ve uygulamalı örnekler olarak ufuk açmış ve sorunları daha bütüncül kavramanın enstrümanlarına dikkat çekmiştir. Toplantının aynı zamanda Sağlıklı Kentler Organizasyonu’nun 15. yılını tamamladığı süreçle çakışması, ortak hedeflerin ve gelinen aşamanın değerlendirilmesini de sağlamıştır.

2) Proje perspektifinde bulunan diğer çözüm uygulamaları

Esas olarak “Sağlıklı Kent” yaklaşımı kentin ekonomik yapısını, kentte suç ve şiddet düzeyini, kentsel eşitsizlikleri vb içeren geniş açılımlı bir proje olmakla birlikte, sağlık alanında ilk adımın “temizlik” olduğu gerçeği yadsınamaz. “Kent” sözcüğünün çeşitli dillerdeki karşılığına değinen Küçük, “Semerkant” adının, “Türkçe “temiz” veya “sağlıklı” sözcüğü ile eski İranca şehir demek olan “kant” veya “kent” sözcüklerinden çıktığını” belirtir. (Küçük, 2001: 70, 71)

Kentlerin, imar çalışmaları başta olmak üzere, gerek kentin yönetimi için oluşturulan birimlerce götürülen hizmetlerin, temizlik, düzenlilik, sağlık gibi unsurlara dayalı olması, gerekse belediye kanununda da ifade edildiği şekliyle, “mahalli ve

medeni" gereksinimlere hitap etmesi karşısında "sağlık" en temel amaçlardan biri olmaktadır.

Kentleşmenin yarattığı çevresel sorunlardan en önde geleni, bina yapımı sürecinde açığa çıkan çevresel bozulmanın, sağlık üzerinde doğrudan ve dolaylı olarak yarattığı olumsuz etkilerdir. Bina yapımı doğrudan doğruya "çevresel" bir edimdir.

"Küresel ekonominin onda biri ev ve işyeri yapımına ve işletilmesine dayalıdır. Ve bu etkinlik ekonominin geri kalanından kat kat fazla tahta, metal, su ve enerji kullanır: binalar, dünyanın fiziksel kaynaklarını altıda biriyle yarısı arasında değişen oranlarda tüketirler. Çevreye verilen zararın çoğunun sorumluluğu, ormanların ve ırmakların yok edilmesi, hava ve su kirliliği, iklim değişimleri, çoğunlukla modern binaların kapı eşiğinde bulunabilir." (Lensen ve Roodman, 1995: 120-121)

Bu nedenle tüm kentlerde onarım ve geliştirim amaçlı düzenlemeler yapılmak zorundadır. İşte Sağlıklı Kent uygulamaları bu ana sorun etrafında odaklanmak suretiyle parçacıl önlemleri bir bütün içerisinde ele alabilmek ve yönlendirebilmek kapasitesini sunarlar. Proje dahilindeki her çözüm alanı diğer alanlarda iyileşmeyi besler. Kaldı ki Dünya Sağlık Örgütü'nün Sağlıklı Kentler Ağına üyelik, üye kentlerin aktivitelerine ve kurulacak diğer resmi (kardeş kent vb) ilişkilere bağlı olarak Avrupa fonlarından yararlanmanın da yolunu açabilecektir.

a) Açık ve yeşil alanlar

Kentleşmenin hızı en belirgin şekilde kentsel yapı alanlarında görülür, yapılaşma hızı yeşil alanların dayanabileceğinin çok üzerinde seyretmektedir. Esasında bu konu belki de uygarlığın en başındaki gelişmeler ile ilişkilendirilebilir. Ünlü Japon stratejist Umehara'ya göre, Uygarlık ormanları mahvetmekle başlamıştır. Eski Sümerlerin (bugünkü Irak) Gılgamış Destanı'nda Kral Gılgamış, 5000 yıl önce ilk kentsel uygarlığı kurabilmek için orman Tanrılarını öldürmek zorunda kalmıştır. Bugün kurak bir yer olan bu uygarlıklar beşğinin bir zamanlar ormanlarla kaplı olduğuna inanmak insana zor gelmektedir." (Umehara, 1991: 215)

Bugün tüm uygarlık yeniden bu sorun üzerine odaklanmak gereğine işaret etmektedir. Sağlıklı Kent uygulaması, mevcut istatistik verilerde olumlu bir dönüşümün sağlanabilmesi için geliştirilecek projelerde, kentli katılımı olduğu kadar her türlü akademik çalışmayı ve ülke politikasının unsurları olan temel plan ve belgeleri de göz önüne alır. Örneğin Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı içinde "Uzun Vadeli Strateji" unsurları arasında açık ve yeşil alanlar da yer almaktadır. Bu kaynağın zenginleştirilmesi için Kent Yönetimlerine de rol düşmektedir.

"Sosyal, kültürel ve çevresel nedenlerle ve doğal ormanlara olan sosyal baskının azaltılması amacıyla, yeşil kuşak ve parklar şeklinde oluşturulacak şehir ormanları ile hatıra ormanları kurulması özendirilecek ve yaygınlaştırılacaktır... AT'ye uyum çalışmaları paralelinde; mevzuat, strateji, organizasyon, faaliyet programları ve ürün

standartlarının gözden geçirilmesi, iç tüketim ve dış ticarete konu olan bitkisel kaynaklar, tıbbi bitkiler ve doğal mantarların yok olmasını önleyecek önlemlerin alınması, orman ürünlerinin çevresel ve sosyal sorumluluk anlayışı ile üretimini ifade eden Yeşil Sertifika veya Yeşil Etiket olarak nitelendirilen yöntemin, ülkemizde de prensip ve kriterlerinin oluşturularak, uygulamaya konulması gerekli görülmektedir.” (DPT, 2000: 171-172)

Bütün bu çalışmaların kent mekanına yansıtılması çok boyutlu olumlu sonuçlar üretebilecektir. Çünkü “kent merkezlerindeki yeşil alanların” ayrıca tüm kentlilerin fiziksel ve ruhsal sağlıkları bakımından önemi vardır. Kışlahoğlu ve Berkes’in ifadeleriyle, “Bazılarımız açık ve yeşillikleri lüks sanır. Oysa açık hava ve yeşil alanlar, şehir nüfusu için çok yönlü bir ihtiyaç. ...Bitkiler havadaki toz ve kirletici gazları süzerek, hava kirliliğini azaltır. Şehir içindeki büyük yeşil alanların, havanın kalitesini ve dolayısıyla genel yaşam kalitesini artırıcı görevi vardır... Yeşillik dinlendirir, huzur verir. Parklar önemli bir psikolojik ihtiyacı karşılar. Beton yapılar içine sıkışıp kalmış, doğa ile iç içe olma imkanı kısıtlı insanlar açısından, bir büyük parkta rastlanan kuşlar ve küçük hayvanlar, ruh sağlığına katkıda bulunur.” (Kışlahoğlu ve Berkes, 1990: 140)

Bu konunun Habitat II görüşmelerinde ele alınması sonrasında “Ulusal Rapor ve Eylem Planı”nda Öncelikli Konular arasında yer verilmiştir. “Bir kentin rekreasyon faaliyetlerinin geliştirilmesinde, sürdürülebilir planlama ve tasarım yaklaşımları doğrultusunda, büyük ve küçük ölçekli açık ve yeşil alanları, geçiş bölgelerini ve yeşil koridorları içeren, kent merkezinden çevreye açılarak, uzanabilen bir sistemin gerçekleştirilmesi bir başlangıç oluşturmalıdır. Bu mekanın iki farklı sistemle bütünleştirilmesinde yarar olacaktır. Spor tesisleri sistemi bu alanlar içinde yer alabileceği gibi bunlarla bütünleşik biçimde tanımlanabilir. Bu sistemin kentin çevresinde oluşturulacak çok amaçlı kent ormanları ile doğal ve ekolojik değer taşıyan alanlarla ya da doğal sitlerle bütünleştirilmesi düşünülmelidir. Bu bağlamda doğal olanakların elverdiği yerlerde akuaparklar ve benzerlerinin de geliştirilmesi düşünülebilir.” (TUREP, 1996: 115)

Aşağıda da örneklendirileceği üzere, Çankaya Belediyesi, bu tür alan planlamalarını bir eşgüdüm içerisinde yürütmek ve yeşil alan oranını, yapılaşmış kent parçaları karşısında artırmak amacındadır.

b) Spor alanları ve aktif yaşamın desteklenmesi projeleri

Günümüzde kentler, artan nüfusun, gelişen teknolojinin, kentsel sanayi alanlarından ve giderek zorlaşan yerleşim ve ulaşım güçlüklerinden kaynaklı çok çeşitli sorunların yaşandığı merkezler durumundadır. Devletin “sağlık” konusundaki görevleri de “tedavi edici” politikaların önceliğinden “koruyucu” önlemlere doğru bir yönelim içindedir. Çünkü koruyucu sağlık hizmetlerinin geliştirilmesi, tedavi edici politikalarda da sorunların azalmasına yardım eder.

Dünyada ve ülkemizde teknolojik ve iktisadi gelişmeler insanların bedenlen çalışmalarını oldukça azaltmış, bedenlen çalışan nüfus geçen gün azalma trendine girmiştir. Bu durum insanların beslenirken aldıkları kalori ile harcadıkları kalori arasında dengesizlik meydana getirmektedir. Bunun sonucunda insanlarda istenmeyen fazla kilolar oluşmaktadır. Fazla kilolar başta kalp ve damar rahatsızlıkları olmak üzere bir çok sağlık sorununa kaynak oluşturmaktadır.

Sportif etkinlik gereksinimi çitasındaki yaş seviyesini daha yükselttiğimizde de kentsel çalışma ortamı yorgunu yetişkinlerin talebi belirlemektedir. "Endüstri toplumunun çıkış noktası yoksulluktan kaçış olmuştu, günümüzde ise bu, çalışma hayatından boş zamana, hobilere ve spora doğru bir kaçışa dönüştü." (Zedlin, 2000: 224)

"Spor bir yandan sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmanın öncelikli ögesi olan "insan"ın ruh ve beden sağlığını geliştiren temel etkinliklerden birisini oluştururken, öte yandan evrensel olarak çok önemli bir eğitim ve toplumsallaşma aracı olarak kabul edilmektedir. Sporun toplumda genç yaşlı herkesin yaşamına girmesi ve bir yaşam biçimi haline gelmesi büyük ölçüde insanların gençlik dönemlerinde yaşamlarında spor olanaklarına kavuşmuş olmasına bağlıdır Bunun için yerleşim alanlarıyla iç içe kaynaşmış, doğru planlanmış spor alanlarına ve gerekli altyapıya gereksinme vardır... Modern toplumun gelişmeleri insanlığa konfor sağlarken insanların yaşamlarında doğal hareketlerini azaltmaktadır. Bu durumda yaşam içinde kaybedilen hareket fırsatları, spor etkinliklerinin bir yaşam biçimi haline gelmesini sağlayacak bir kültürün oluşumuyla telafi edilecektir." (TUREP, 1996: 123)

Bu nedenle aktif yaşamı destekleyen uygulama ve politikaların yaygınlaşmasını sağlamak gerekmektedir. Her tür yerel sorunda olduğu üzere, bu sorunda da halkın destek ve katılımını sağlamak aktif bir bilgilendirmeyle ve bilinçlendirme projeleri ile mümkündür. Bu amaçla başta medya olanaklarından yararlanılmak suretiyle toplantı, seminer, konferans ve söyleşiler düzenlenmesi ve bilgilendirme sürecinde ülkemizde ve yurt dışında yapılan bilimsel çalışmalar halkın anlayacağı şekilde anlatımı ile insanlarımızın aktif yaşamı bilinçli yapmaları sağlanmalıdır. Ayrıca altyapının geliştirilmesi için, başta semt çocuk parkları ve spor sahalarının uygun yerlerine yürüyüş yolları yapılarak bunların her yaş grubuna açılması; Yine buralara çeşitli aletler konularak insanların kültür-fizik hareketlerini yapmaları sağlanmış olacaktır. Uygun olan yol ve caddelerin kaldırımlarının bir bölümünün bisiklet veya yürüyüş yolu olarak düzenlenmesi esastır. Projenin amacı bu tür insanların beden hareketlerini artırmalarını sağlamak için uyarmak, teşvik etmek ve bunun Çankaya belediyesi sınırları içinde yaygınlaşmasını sağlamaktır.

c) Oyun alanları

Özellikle Büyükşehir yönetimlerince, her yaş, kültür ve gelir düzeyi için farklılaşan "sağlıklı ortam" gereksinimlerine cevap üretmeye çalışılmakta ama gereksinimlerin hep gerisinde kalmaktadır. "Yeşil alan ve oyun" gerekliliğine hitap eden "altyapısal" çalışmalar önemlidir. Parklar aynı zamanda sportif etkinlikler için de düzenlenebilecek alanlar içerirler.

"Oyun, spor ve genel rekreasyon alanları, toplum sağlığı açısından çok önemli. Avrupa'nın "az çocuk seven" toplumları çocuk bahçelerine çok önem verirken, bu çeşit alanlar bizim şehirlerimizde neredeyse tamamen ihmal edilmiş durumda. Oysa bunlar fazla bir yatırım da gerektiriyor. İyi çocuk parklarının kurulabilmesi, para ve yerden çok yaratıcılık ve planlama gerektiriyor." (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1990: 140) Ayrıca yine bu alanların geleceğimiz olan çocuklarımıza yönelik bir yatırım olduğu kadar, ağırlıklı olarak kentli yaşlı kesimin buluşmaları ve kaynaşmaları bakımından da işlevsel olduğu unutulmamalıdır.

d) Yaya bölgeleri düzenlemeleri

Konumu itibariyle hızla yapılaşan kent ölçeğinde, ticaret merkezi haline dönüşen birçok bölgede, çevre kalitesini yükseltmek amacıyla, iyi düzenlenmiş trafik-yaya yolu bağlantıları, otopark alanı, çağdaş kent mobilyaları ile de donatılarak simge bir alan olabilecek nitelikte "yaya bölgesi" yaratılması gerekmektedir. Kentsel Tasarım Projesi Alanı olarak seçilen alanlarda yaya bölgesi projeleri geliştirmek bu yönüyle önemlidir.

Bu bağlamda sağlıklı yaşam kalitesini yükseltecek yeşil alanlar, yaya bölgeleri düzenlemek insanların temiz ve sağlıklı bir hava alabilecekleri, dinlenebilecekleri alan yaratmak, belediyelerin öncelikli ilkesi olmalıdır. İmar islah planları bu tür ilkelerin mekana yansıtılmasının önemli araçlarını sunmaktadır.

Bu tür alanların, sadece ranta dönük yapılaşma yerine, bütün bölge insanlarının faydalanabileceği şekilde tasarlanması ve insanların, alış-veriş yaparken hemen yanı başlarında dinlenebilecekleri, yürüyebilecekleri, temiz hava alabilecekleri ortamlara ulaşabilmeleri sağlıklı bir kentin temel öğeleri olarak algılanmalıdır.

e) Bina düzenlemeleri

Üstelik kentlerdeki binaların sadece "dışı" değil, "içi" de pek sağlıklı sayılmaz. İç içe yapılanmış, yeşil alanların uzağında kentin gürültü ve kirliliği ortasındaki binalarda yaratılan yaşam alanları da sağlıklı olamamakta; ranta odaklı yerleşim kararları, kapalı mekanları da sağlıklı kılmaktadır.

"Aynı zamanda çoğu bina, iç kısımlarına da zarar vermektedir. İçlerinde yaşamlarını sürdürenlerin, bayat ve sağlıksız havaya maruz kalmalarına ya da fiziksel çevrenin yalıtılmasına, dolayısıyla çalışanların verimsizleşmesine ya da ev sahiplerinin

hastalanmasına neden olabilirler... 'Hasta bina sendromu', yeni veya yenilenmiş binaların en az yüzde30'unda ortaya çıkmaktadır. Bu türden sorunların önüne geçilmesi için yapılan havalandırma sistemleri ise gerçekte, binayı kullanan insanların saatler boyunca bayatlamış havayı solumasına veya sağlığa zararlı mikroorganizmaları barındırıp yayarak çoğunlukla bu sorunları yaratan araçlar olmaktadır. Yalıtılmış, klima kontrollü binalar, aynı zamanda formaldehit gibi mobilya, halı ve boyalardaki yapışkanlardan ve kurutma elemanlarından sızarak dışarıdaki hava derişiminin birkaç katına çıkabilen uçucu organik bileşikleri barındırabilirler... Bazı araştırmacılar günümüz binalarındaki yapay hava dolaşımının nezle gibi hastalıkların yayılmasını hızlandıracağı düşünmektedir." (Lensen ve Roodman, 1995: 120-121)

Özellikle kent yaşamının yıpratıcı temposunun baskısı, ilerleyen yaşlarda bu iç mekanların sağlıklı olması hususunu daha da önemli duruma getirmektedir. Yavaşlayan yaşam alışkanlıkları ve giderek uzayan kapalı mekanlarda kalma süresi, yaşlı nüfusun tüm dünyada artıyor olduğu gerçeğiyle örtüşünce daha sağlıklı iç mekanlara odaklı bina yapımını gündeme çekmektedir.

f) Planlama

Bütün bu alanlar için öncelikli hareket noktası planlamadır. Dolayısıyla uygulamaların başarısı "planlama"da yatmaktadır. Ancak kent planları, en çok polemik ve eleştiri konusu yapılan belgelerdir. Bunun da somut pek çok dayanağı bulunmaktadır.

İmar düzenlemeleri ve bu düzenlemelerin yaşama geçmesini sağlayan imar planları, uygulandığı bölgedeki halk kadar tüm kenti etkileyebilecek çok önemli belgelerdir. Bu saptamadan hareketle, "İlk yapılacak şey, yerel yönetimlerde ve toplumda imar ilkelerine saygılı olma bilincinin yaratılmasını sağlamaktır." (TBD, 2001: 101)

Tekeli bunu sağlamanın yolunu "planın sahiplenilmesi" ve dolayısıyla "katılımcı" kılınmasında bulmaktadır. "Kentlerde büyük rantlar yaratıldı. Bu rantların dağıtılması yerel politika içinde çok etkili bir araç ve siyasetçinin gücünü elde etmesinde kullanabileceği çok önemli manipülasyon aracı oluyor. Bu da planlama ile ciddi bir çekişme doğuruyor... Eğer siz planınızı geniş halk katılımlarıyla hazırlayabiliyorsanız ve halkta o plan üzerinde bir konsensüs yaratabiliyorsanız, politikacının da o planı yadsıması, o plana ters harekette bulunması zor hale gelecektir. Yani bu iki taraflı bir süreçtir..." (Tekeli, 1991: 32)

"Planlamada bütüncü yaklaşım aynı zamanda işbirliği ögesini de öne çıkarır. Bugün metropolitan alan planları yapılırken, hem sosyal planlar, hem de fiziksel planlar kendileri ile ilgili alanların planlaması için çalışırlar." (İsbir, 1982: 93) Çünkü "bir fabrikanın kuruluş yerinden, bir çocuk bahçesinin yapılmasına kadar, herşey topağın doğru kullanılmasını gerektirir." (Yavuz, 29-30)

Bu tür mekanların planlanmasında, bölge içinde meslek gruplarının örgütlülüğü sağlanarak uzmanların da katılımıyla sağlıklı bir analizle alana ilişkin özelliklerin nitelik ve nicelikleri belirlenip, proje alanının bütünü ve parçalarına ait sorunların çözümüne yönelik tasarım kriterleri oluşturularak, alana ait arazi kullanımı çıkartılarak kent bütünlüğü içindeki yeri irdelenerek peyzaj ve ekolojik öneriler projelendirilip uygulanması esastır. Bu tür bir ortaklık, "Mekan-kullanım-kullanıcı ilişkisinin geliştirilmesi" yoluyla, buna bağlı olarak projenin başlangıç ve sonrasında sahiplenilmesi, desteklenmesini sağlamak yararını taşır. Bu boyutuyla da "Yenilikçi Bir Bakış" yaratılması gerçekleştirilmektedir. Öte' yandan her plan "kullanma kararı" içermez, planlarda alınacak "koruma kararları" da en az kullanım kararları kadar önemlidir.

"Planlama, koruma ve kullanma kararlarının optimizasyon çabasıdır. Yani planlama ile bir yandan konut, ticaret, sanayi vb kullanma kararları verilirken, öte yandan da yeşil alan, çocuk parkı, ağaçlandırılacak alan vb koruma kararlarını vermek durumundayız. Koruma kararları dediğimiz yapı yapmaya karşı korunmuş alanlar, hem gelecekte kullanıma açılacak bir arazi stoku oluştururken hem de kentin yaşaması için gerekli doğal, kültürel ve tarihi değerlerin gelecek kuşaklara devri için gerekli kültürel stokları da oluşturur." (Ünal, 1997: 27)

Habitat II görüşmelerinde hazırlanan "Ulusal Rapor ve Eylem Planı"nın önerdiği bir başka öncelikli konu ise "Yerleşmeler içinde ve çevresinde bazı alanların yapılaşma dışı kalmasının olanaklarının sağlanması"dır. "Bir toprağın sahibi olan bir kimse sonuçları ne olursa olsun bu toprak üzerinde yapı yapmayı bir hak olarak görmekte ve bunu gerçekleştirmeyi yasal mekanizmaları da zorlayarak başarmaktadır. Böyle bir eğilim hüküm sürdükçe, ne ekolojik olarak hassas bölgelerin korunması başarılılabilmekte, ne kentlerde yeterli yeşil alanlar oluşturulabilmekte, ne kentlerin yakınındaki değerli tarım alanları korunabilmekte, ne de kıyı şeritleri halkın kullanımına açılabilir... bir plancı bazı alanları boş tutabilme yolunu üç farklı düzeyde arayabilir. Birincisi, belli bir biçimde kamu yararı amacıyla toprak üzerindeki mülkiyet hakkının kullanılmasına sınırlamalar getirmektir... İkincisi, kamunun toprak mülkiyetini artırarak, bu mülkiyete sahip çıkarak, yani bilinçli bir toprak politikası uygulayarak yapı yapılmayan boşluklu alanların varlığını korumaktır. Üçüncüsü ise planlama kararlarını ve altyapı yatırım kararlarını denetleyerek belli alanların boş kalmasını sağlamaktır." (TUREP, 1996: 147)

Görüldüğü üzere, kentsel düzlemde yapılması gerekenler, ulusal perspektifin de gündeminde olan konulardır. Bu nedenle kamusal, özel, yerel ve ulusal aktörlerin tümünün yer alacağı pratikler sorun çözmede etkin olabileceklerdir.

C) SAĞLIK ALANINDAKİ DİĞER SOSYAL İÇERİKLİ ÇALIŞMALAR

Son bir husus olarak proje kapsamının yalnızca açık ve yeşil alan odaklı olmadığı unutulmamalıdır. Burada detaylandırılmayan, “Bağımlılık Tedavi Merkezleri”, “Sokak Çocukları Barınma Evleri”, “Diyabet Tanı ve Tedavi Kurumları”, “Semt Evleri”, “İkinci Bahar Evleri”, “Eğitime destek Kampanyaları” gibi pek çok boyutu da bulunmaktadır.

Toplumsal işbirliğinin önemli dayanak noktalarından biri de bu tür “destek politikaları”dır. Çünkü kentsel sorunlar desteğe mühtaç kesimlerde giderek bir artış doğmasına yol açmaktadırlar. Örneğin işsizlik diğer birçok kriminal vakanın da yaratıcısı olmak üzere hızlı bir büyüme göstermektedir. Chomsky sorunu çok daha büyük boyutlu ve sistemsel olarak saptamakta ancak günlük yaşamımıza da aynı sorun “yerel” bir konu olarak yansımaktadır.

“Deneyin doğası, dünya istihdamının yaklaşık yüzde30’unun Ocak 1994 de işsiz olduğunu, asgari yaşam standardını sürdürebilecek kadar bir gelire sahip olmadığını tahmin eden Uluslar arası Çalışma Örgütü (İLO)nun bir raporu tarafından canlı bir biçimde gösterilmiştir. İLO, bu “uzun vadeli kalıcı işsizliğin” Büyük Depresyon ölçeğinde bir bunalım olduğu sonucuna varıyor. Muazzam bir işsizlik ile dev bir emek talebi yan yana sürüyor. İnsan nereye baksa, büyük bir toplumsal ve insani değer taşıyan, yapılması gereken bir iş var ve o işi yapmaya can atan yığınla insan. Ama ekonomik sistem, ihtiyaç duyulan iş ile acı çeken insanların boş ellerini bir araya getiremiyor. Bu sistemin “ekonomik sağlık” kavramı, karın taleplerine bağlı, insanların ihtiyaçlarına değil.” (Chomsky, 1995: 282)

Chomsky’nin yorumu “ekonomik sağlık” kavramsallaştırmasına eleştirel bir bakış taşısa da kullanılan terim, sorunu son derece açık olarak anlatmaktadır. Nitekim “sağlıklı kentler Projesi” de “ekonomik yapının sağlığını bu tür sosyal boyutları açısından önem çıkarmaktadır. Bir başka önemli düşünür olan Minc’e göre de bu durum özellikle gelişmişliğin ötesinde kentleşme hızına sahip toplumlarda ciddi bir sorun olarak algılanmalıdır.

“Pek de farkında olmadan üç vitesli bir topluma girmiş bulunuyoruz: Çok geniş orta sınıf ile “geleneksel” dışlanmışların yanında, tümüyle marjinal olan üçüncü bir grup belirmiştir. Kentsel manzarada görülen marjinalliğin hüküm sürdüğü sefil ve yoksul banliyölerdeki “hukuksuzluk” alanları, bu durumun en açık ifadesidir. Dışlanmışlar, -çoğu kez boşu boşuna- muktedir devletin asgari bir toplumsal düzen sağlamasını ve artık yitirdikleri sosyal yükselme umudu yerine en azından bir güvenlik ağı oluşturmasını bekliyorlar. Marjinaller ise devletten hiçbir şey istemiyorlar; onunla mücadele etmiyor, ama ondan uzak duruyorlar.” (Minc, 2003: 79)

Bu durum bir yandan “kentsel güvenlik” sorununun diğer çözüm alanları aleyhine genişlemesine neden olmakta öte yandan destek gereksinimi karşısında, yalnızca “merhamet” odaklı faaliyetlerin siyasi sonuçlara tahvil edilebilmesi

tehlikesini içermektedir. Oysa sosyal politikalar ile bu desteklerin, “merhamete dayalı” ve ihtiyari bir şekilde yapılması yerine “sosyal bir hak” olarak düzenlenmesi bir siyasi boyut olarak da önemlidir.

SONUÇLAR

Şehirler; parkları, yolları, çocuk bahçeleri, sosyal donatı alanları, ticaret bölgeleri ve en önemlisi de sağlıklı konutlarıyla bir bütünlük oluşturmak zorunluluğundadır. İyi düzenlenmiş, çağdaş kent mobilyalarıyla donatılmış kentsel alanlar günümüz şehirleşme anlayışında vazgeçilmez olgulardır. Bu bağlamda bazı ticaret merkezi alanlarında, sağlıklı yaşam kalitesini yükseltecek yeşil alanlar, yaya bölgeleri düzenlemekle insanların temiz ve sağlıklı bir hava alabilecekleri, dinlenebilecekleri alan yaratmak, tüm belediyelerin öncelikli ilkesi olmalıdır. Fiziksel tüm projelerin sosyal altyapıları da önemsenmeli ve çok boyutlu ekonomik ve kültürel politikalar üretilmelidir.

Çankaya Belediyesi, Sağlıklı Kentler Projesine dahil olmakla ciddi ve sorumluluk sahibi bir adım atmış bulunmaktadır. Projenin uzun dönemli hedefi olarak, Dünya Sağlık Örgütü'nün benimsediği “Herkes İçin Sağlık 21” ve “21. Yüzyılda 21 Hedef” sloganlarıyla, Avrupa Kentli Hakları Deklarasyonu'nda belirlenen kriterleri rehber alarak, 2020 yılı itibarıyla Çankaya'da yaşayanların, kentte fiziksel ve sosyal açıdan daha fazla olanaklara sahip olması ve oluşturulan kent sağlık gelişim planının öncelikli konularında yüzde 30 verim elde edilmesi amaçlanmaktadır.

Bu konuda yürütülen çalışmalar ve bu çalışmaların bilimsel boyutunun, Avrupa Birliği perspektifi ile de uyumlu olduğu ve bu yönüyle, ülkemizin ekonomik ve sosyal gelişmesinin daha ileri aşamalara ulaştırılmasına ve Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen doğrultuda hızla bilgi toplumuna dönüştürülmesinde katkıda bulunulabileceği öngörülmektedir. Ayrıca diğer kent ve belediyeler için de önemli bir örnek durumundadır.

KAYNAKÇA

- BOOKCHIN, Murray. (1994), *Özgürlüğün Ekolojisi (Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü)*, (Çev.) Alev Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BOOKCHIN, Murray (1999), *Kentsiz Kentleşme*, (Çev.) Burak Özyalçın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- CANSEVER, Turgut. (1997), “Şehir”, *Cogno Kent ve Kültürü*, 3. Baskı, s. 8, (Yaz 1996)
- CHOMSKY, Noam. (1995), *Dünya Düzeni: Eskisi Yenisi*, (Çev.) Ali Çakıroğlu, Tuncay Birkan, Metis İstanbul.
- DUVERGER, Maurice. (1995), *Siyaset Sosyolojisi (Siyasal Bilimin Ögeleri)*, (Çev.) Şirin Tekeli, Varlık Yayınları, İstanbul.

- FUKUYAMA, Francis. (1998), *Güven (Sosyal Erdemler ve Refahın Yararlanması)*, (Çev.) Ahmet Buğdaycı, T.İş Yay., Ankara.
- HUOT, Jean Louis. THALMANN, Jean Paul. VALBELLE Dominique. (2000), *Kentlerin Doğuşu*, (Çev.) Ali Bektaş Girgin, İmge Yay., Ankara.
- İSBİR, Eyüp. (1982), *Kentleşme ve Metropolitan Alan Yönetimi*. AİTİA Yayını:185, Ankara.
- KIŞLALIOĞLU, Mine ve BERKES, Fikret. (1990), *Çevre ve Ekoloji*, 2.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KÜÇÜK, Yalçın. (2001), *Tekelistan*, 2. Baskı, Yazı, Görüntü, Ses Yay., İstanbul.
- LENSEN, Nicholas and ROODMAN, David Malin. (1995), "Daha İyi Binalar Yapmak", *Dünyanın Durumu*, (Ed.) Lester R. Brown, TEMA Yay., İstanbul.
- LUKACS, John. (1994), *Modern Çağın Sonu*, (Çev.) Mehmet Harmancı, 2.Baskı, İstanbul.
- MARSHALL, David. (1996), *İş Dünyasına Yön Verenler (Sony)*, (Çev.) Ayşe Aydoğan, İkkaynak Yay., Ankara.
- MINC, Alain. (2003), *Yeni Ortaçağ*, (Çev.) M.Ali Ağaoğulları, İmge Kitabevi, Ankara.
- POINTING, Clive. (2000), *Dünyanın Yeşil Tarihi (Çevre ve Uygarlıkların Çöküşü)*, (Çev.) Ayşe Başçı-Sander, Şabancı Üniv. Yay., İstanbul.
- ŞENGÜL, H.Tarik. (2001), "Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı", *Praksis (Kent ve Kapitalizm)*, Ankara.
- UMEHARA, Takeshi. (1991), "Orman Uygarlığı: Eski Japonya Postmodernizme Yol Gösteriyor", (Ed.) Nathan Gardeis, *Yüzyılın Sonu*, 2.Baskı, İş Bankası Yay., İstanbul.
- TEKELİ, İlhan. (1991), "Türkiye'de Temel Çözüm Kentleşmeyi Ucuzlatmaktır", *Çankaya*, Y:1, S:2, Ankara.
- TOPLU KONUT İDARESİ BAŞKANLIĞI, (1993), *Çevre ve Yerel Yönetim*, TOKİ, İULA-EMME, Yerel Yönetimin Geliştirilmesi Programı El Kitapları Dizisi, Kent Basımevi, İstanbul. *Türkiye Ulusal Rapor ve Eylem Planı*, (1996), BM İnsan Yerleşimleri Konferansı Habitat II, Haziran
- URRY, John. (1999), *Mekanları Tüketmek*, (Çev.) Rahmi G.Öndül, Ayrıntı Yay., İstanbul.
- ÜNAL, Erol. (1997), *İmar Kanunları-Yönetmelikleri-Genelgeleri*, Mahalli İdareler Der. Yay., Ankara.
- DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI. (2000), *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, DPT Yayınları, Ankara.
- YAVUZ, Fehmi. (1975), *Çevre Sorunları*, AÜ SBF Yayınları: 385, Ankara.
- TÜRKİYE BELEDİYECİLİK DERNEĞİ, (2001), *Yerel Yönetimler ve İmar*, TBD, KAV, Haziran Ankara.
- ZEDLİN, Theodore. (2000), *İnsanlığın Mahrem Tarihi*, (Çev.) Elif Özsayar, 2.Baskı, Ayrıntı Yay., İstanbul.